NEVELEN VAN VERDRIET

SAMENSTELLING
SHAUN USHER

Nevelen van verdriet

Brieven van belang over rouw

Uit het Engels vertaald
door Roos van de Wardt

Uitgeverij Podium
Amsterdam

Voor iedereen die verlies heeft moeten verwerken

De vertaler heeft voor deze vertaling een projectwerkbeurs van het Nederlands Letterenfonds ontvangen.

Nederlands letterenfonds
dutch foundation for literature

Waar mogelijk hebben we naast de vertaling ook de originele brieven afgedrukt. In de gevallen waarbij dat niet haalbaar was, hebben we de Engelse vertaling geplaatst.

Oorspronkelijke titel: *Letters of Note: Grief*
Oospronkelijke uitgever: Canongate Books
© 2021 Shaun Usher
© 2023 Nederlandse vertaling Roos van de Wardt / Uitgeverij Podium
Omslagontwerp Alexandra de Vries
Beeld omslag Matt Palmer / Unsplash

ISBN 978 94 6381 231 3

www.uitgeverijpodium.nl

FSC www.fsc.org
MIX
Papier | Ondersteunt verantwoord bosbeheer
FSC® C004472

Inhoud

13 Inleiding

17 Verdriet is nu eenmaal verdriet
George Eliot aan lady Lytton

24 Verdriet is compromisloos
Nick Cave aan Cynthia

31 Er strekt zich een enorme woestijn voor me uit
Edith Wharton aan John Hugh Smith

36 Ik heb dit verlies met heel mijn hart gevoeld
Johann Wolfgang von Goethe aan Anna Margaretha Textor

43 Je ware zelf kent geen leven, geen dood
Briefwisseling tussen Sheldon en Seungsahn Haengwon

54 Het blijft vreemd
Colette aan Marguerite Moreno

58 Een man is pas volledig geboren als hij dood is
Benjamin Franklin aan Elizabeth Hubbart

63 Wat een wereld
Ken Kesey aan zijn vrienden

79 Ik hield zoveel van haar
Audre Lorde aan Martha Dunham

85 Besluit dapper te zijn
Rainer Maria Rilke aan Sidonie Nádherny von Borutín

92 Je vindt me in de bomen
Kathleen Keyes aan de Irish Times

98 Sta me mijn wanhoopskreet toe
Robert Frost aan Helen Thomas

103 Hoe kon je me nou voorgaan?
Een weduwe aan haar echtgenoot Eung-Tae Lee

108 Hij had het recht niet
Een onbekende soldaat, vermoedelijk Basil Rathbone, aan Edgar Rathbone

115 Nevelen van verdriet
Helen Keller aan Takeo en Keo Iwahashi

121 Waar rouwt u om bij de dood van een vriend?
Marsilio Ficino aan Bernardo Bembo

126 De zware hand van de dood
Kahlil Gibran aan Mary Haskell

131 Hoe voel je je?
Jessica Mitford aan Eva en Bill Mass

136 Onze dierbaren zijn nooit echt dood
Ernest Hemingway aan Gerald en Sara Murphy

142 Ik smeek je om je niet in nutteloze rouw te verliezen
Lady Mary Wortley Montagu aan Mary Stuart, gravin van Bute

147 Het eeuwige nest
'Abdu'l-Bahá aan diepbedroefde ouders

152 Hoe het je overvalt
Virginia Woolf aan Dora Carrington

157 Mijn haat krijgen jullie niet
Antoine Leiris aan de moordenaars van zijn vrouw

162 Ze is als sterveling geboren
Briefwisseling tussen Servius Sulpicius Rufus en Marcus Tullius Cicero

179 Ontworteld in de bloei van haar leven
Charlotte Brontë aan W.S. Williams

185 De voorjaarszon laat toch weer nieuw leven ontluiken
Albert Einstein aan koningin Elisabeth van België

192 Nu voelen wij ons dubbel getroffen
Ethel Bedsow aan Jacqueline Kennedy

199 We worden door de zaken des levens gemaand nutteloos verdriet achter ons te laten
Samuel Johnson aan James Elphinston

204 Een bitterzoet gevoel in je hart
Abraham Lincoln aan Fanny McCullough

208 De grote muur
Thomas Wolfe en Marjorie Kinan Rawlings aan Maxwell E. Perkins

215 Haar ziel is nu vrij
Ram Dass aan Steve en Anita Isser

221 Dankwoord

Een brief is een tijdbom, flessenpost, een bezwering, een schreeuw om hulp, een verhaal, een uitdrukking van bezorgdheid, een schep liefde, een manier om contact te maken. Deze eenvoudige en schitterend democratische kunstvorm is nog altijd een krachtig communicatiemiddel. En ongeacht in welke technologische revolutie we ons bevinden, de brief leeft en zal dit net als de literatuur blijven doen.

Inleiding

Het boek dat je in je handen hebt is een zorgvuldig samengestelde bloemlezing van eenendertig brieven – de oudste geschreven in 45 v.Chr., de meest recente in 2019 – ontsproten aan de pen en typemachine van schrijvers, spiritueel leiders, activisten, muzikanten, politici, dichters en gewone mensen, verstuurd vanaf adressen overal ter wereld.

Rouw is hun gemene deler, een emotioneel proces dat ieder van ons zal moeten doormaken terwijl we op de tast door het leven stuntelen – want rouw is onze natuurlijke reactie op verlies. Het is het holle gevoel in de maag wanneer een dierbare ons verlaat, of de verlammende golf van duisternis die komt opzetten zodra iemand overlijdt. Rouw kan pijn en tranen veroorzaken, opmerkelijke troost bieden of overweldigen. Soms allemaal tegelijk. We kunnen rouwen om alles en iedereen die we verliezen, of het nou gaat om een mens, een dier, een baan of een droom – en het is belangrijk om onszelf eraan te herinneren dat de juiste manier niet bestaat. Want hoewel rouw universeel is, ervaart iedereen het verloop ervan anders. Het rouwproces is in de kern vaak een een-

zame aangelegenheid. Sommige mensen rouwen in stilte, hetzij bewust, hetzij door omstandigheden. Anderen hebben er behoefte aan hun rouw in woorden te vatten, op de een of andere manier zin te geven aan de ervaring en deze in een herkenbare vorm te gieten. Misschien, heel misschien, helpt het ons als het gevoel op een of andere manier in woorden kan worden uitgedrukt.

In de loop der jaren heb ik een keur aan briefcollecties samengesteld over onderwerpen die uiteenlopen van liefde tot kunst, van muziek tot seks, van oorlog tot honden. Ik overdrijf niet als ik zeg dat het onderzoek voor dit onderwerp, rouw, het meest hartverscheurende, verhelderende, bevredigende en dankbaarste onderwerp is geweest. Het is best een eer om de woorden te mogen lezen van mensen die zoveel zijn kwijtgeraakt, en van degenen die troost proberen te bieden, hoe gering ook, aan degenen die rouwen.

Ik hoop dat *Nevelen van verdriet* als handvat kan dienen om de pijn te verzachten van degenen onder jullie die verlies ervaren – door je eraan te herinneren dat je niet alleen bent in je verdriet, dat anderen je zijn voorgegaan en er nog anderen zullen volgen. Zij hebben vergelijkbare wegen bewandeld.

Shaun Usher
2020

De brieven

VERDRIET IS NU EENMAAL VERDRIET

George Eliot aan lady Lytton

8 JULI 1870

De meeste mensen kennen Mary Ann Evans alleen als George Eliot, het pseudoniem dat de omslagen siert van haar zeven romans, waarvan de bekendste, *Middlemarch*, als haar meesterwerk wordt gezien. In juli 1870, een jaar vóór het verschijnen van die roman, schreef Eliot deze brief. Haar vriendin lady Lytton had onlangs het verlies te verwerken gekregen van haar oom George Villiers, de vierde graaf van Clarendon, die jarenlang als een vader voor haar was geweest.

Ik wilde je pas schrijven op het moment dat meneer Lytton me zou berichten dat ik dit zou kunnen doen, aangezien het me aan de intieme kennis ontbrak om een inschatting te kunnen maken van jouw pijn; en het laatste wat ik zou willen is een verkeerd of ongepast woord spreken of schrijven wanneer woorden het enige teken van deelneming en medeleven zijn dat ik te bieden heb. Inmiddels weet ik, door wat jouw dierbare echtgenoot ons heeft verteld, dat je jouw verlies ten diepste ervaart, dat het je vooral heeft geconfronteerd met intens verdriet, waardoor ik regelmatig aan je moet denken. Want van iemand leren houden is alsof je eigendom vergaart – bezorgdheid neemt hierdoor toe en het gaat gepaard met tal van nieuwe angsten over het onheil dat jouw kostbare bezit zou kunnen treffen. Ik merk dat ik dikwijls met dat soort bezittersangst aan jou denk, omdat ik je toewens ongehavend door het leven te gaan, zodat jouw gezicht nooit afgemat zal zijn, noch door stormen geteisterd; en ik je toewens dat jouw echtgenoot in zijn wezen en in zijn handelen de beste is, aangezien minder dan dat een teleurstelling voor je zou kunnen zijn. De laatste tijd ben je des te meer in mijn gedachten omdat de dood ten grondslag ligt aan jouw pijn, en de dood me al bijna een jaar dagelijks voorkomt voor als mijn

meest vertrouwde metgezel. Ik vermeng de gedachte eraan met alle andere, niet bedroefd, maar zoals de gedachte aan iemand die in liefde en verbintenis het dichtstbij staat zich met al mijn beweegredenen vermengt. Ik probeer me te verheugen op het geluk dat zich zal aandienen als ik er niet meer mee word geconfronteerd. En ik denk dat je met zo'n onpersoonlijke levenswijze enorme intensiteit kan bereiken – dat wij veel meer onafhankelijkheid kunnen verwerven dan doorgaans wordt aangenomen van het bundeltje feiten waaruit onze eigen persoonlijkheid is opgebouwd. Ik weet niet zo goed waarom ik dit tegen je zeg, behalve dan dat mijn pen babbelt zoals mijn tong zou doen als jij hier was geweest. Wij vrouwen lopen altijd het gevaar om té uitsluitend in affecties te bestaan, en hoewel onze affecties misschien onze grootste deugden zijn, horen we ook deel aan een onafhankelijkere leven te hebben – vreugde te beleven, puur omdat het kan. Het is meelijwekkend om de hulpeloosheid van sommige lieve vrouwen te zien wanneer hun affecties worden teleurgesteld; omdat hun altijd is geleerd dat ze louter voor persoonlijk genoegen enig plezier uit onderwijs kunnen halen. Ze hebben nooit nagedacht over een onafhankelijk plezier in ideeën als een ervaring die ze zouden kunnen opbiechten zonder te worden uitgelachen. Maar vrouwen hebben toch zeker nog meer behoefte aan zulk ver-

weer tegen hartstochtelijke kwelling dan mannen? Al denk ik wel dat er onder de zwaarte van rouw geen troost bestaat. Dat woord komt mij voor als een sluier van onwaarheden. Verdriet is nu eenmaal verdriet, beproeving is nu eenmaal beproeving, totdat verbintenis en liefde ten opzichte van iedereen die overblijft hun rechtmatige plek weer innemen. Daar wordt in jouw leven zoveel aanspraak op gemaakt dat je geen tijd zult hebben om over het onveranderlijke te tobben. Verspil je kostbare tijd nu niet aan het beantwoorden van mijn brief, want het volstaat mij via meneer Lytton over jou te berichten, wanneer hij in de gelegenheid is om meneer Lewes te schrijven.

Ik heb onlangs het voorlezen van Mendelssohns *Brieven* afgerond. Die hadden we ons al vaak tevergeefs voorgenomen te zullen lezen. Wij vonden ze zeer bemoedigend aangezien ze verbondenheid bieden met een uiterst zuivere en verfijnde aard, met het meest rigoureuze geweten in de kunst. 's Avonds hebben we altijd een concert om naar te luisteren – een concert met bescheiden pretenties, maar goed genoeg uitgevoerd om te plezieren.

Ik hoop dat deze brief vol gekeuvel je niet op een ongepast moment bereikt. Vergeef me hoe dan ook mijn fouten, aangezien ik je altijd met hoogachting en liefde zal bejegenen.